

Breve fra Vilslev Præstegård 1852-1861

Af Carsten Teilman Hald

»Kongen og fru Danners modtagelse i Ribe, hvorved ripenserne – som ikke lader til at kunne træffe det rigtige hverken i krig eller fred – betydeligt har prostitueret sig. At de indlogerer kongen på et sted og hans gemalinde et andet sted i byen, er den første fejl, thi at de ikke ville betragte hende som Hans Majestæts maitresse er klart nok af alle de smigrende ord, der blev henvendt til hende, endogså biskoppen fandt det ikke under sin værdighed at modtage hende i domkirken med en tale. Jeg stillede mig ved en æresport, som Haderslev Amt havde ladet oprejse ved Gredstedbro og bukkede dér for Majestæten, men jeg fandt ikke for godt som medlem af klubben at give 6 Rdl. ved det dér for ham anrettede måltid, hvilket jeg nu næsten fortryder, da jeg så slet ikke drog ind til Ribe, hvor der vist var rare ting både at se og høre. Jeg vil blot fortælle dig, at da kongen på ballet i Fredericia havde begæret, at der skulle danses »francaise« og ingen kunne, så lod 12 ripensiske herrer og ligeså mange damer eller fruer sig i de sidste 8 dage før kongens ankomst til Ribe informere på Rådhuset i denne dans af Caroline Ramsing [en datter af provst J.V.A. Ramsing], der skal have klaget over deres tungnemhed. De fik dog ingen nytte af »francaisen«. Man skulle næsten have troet, at Hans Majestæt selv havde danset og var blevet træt, thi han lod sig dagen efter – bogstaveligt sandt – trække op ad slotsbanken i et reb, medens to mand gik bag efter og skub-

bede ham i ryggen. For resten lovede han at komme igen næste år, for at der under hans ledelse kunne blive foretaget en storartet oldgranskning af bemeldte slotsbanke«.

Ovenstående er et udsnit af et brev, skrevet den 6. oktober 1857 af pastor Hans N. T. Friis (1800-1885) i Vilslev Præstegård. Brevet er et af mange han i årene 1852-1861 sendte til sønnen Gabriel Michaël Friis (1832-1900) i København.

Brevsamlingen skildrer virkeligheden i en vestjysk præstegård, hvis fornemme kultur ikke opstod i sorgløs harmoni, men gennem dybe konflikter og store problemer, der får nutidens hverdag til at blegne. Brevene røber præstegårdens sociale kraft, det vældige overskud og den store vilje, der var til at overleve og vinde. De ejer en åndelig myndighed og en menneskelig forståelse, der giver mening for nutidsmennesker.

Brevene er ikke skrevet i den store, pompøse stil med lange og vel klingende fraser, sproget og sprogtonen er pastor Friis' onkel, Steen Steensen Blichers lette og jævne stil, den utvungne og hjertelige skrivemåde. Han har altid noget på hjertet. De lange eftermiddage og aftener i præstegården ved Kongeåen blev benyttet til at berette løst og fast om familien og egnen, om stemninger, glæder og bekymringer, om familiemedlemmer, venner og bekendtes dyder og bedrifter. I brevene omtales ca. 200 personer, hvoraf halvdelen har lokal tilknytning: Stiftsfysikus Hector Kiær og biskop

Daugaard samt en række præstekolleger, f.eks. har Hempel, Lindhard, Ramsing og Feilberg en central placering. Af andre fra bekendtskabskredsen møder man bl.a. stiftamtmand Henrik Nielsen, apoteker Frederik v. Stöcken, værtshusholder J. F. Greisen, Ribe og møller Hans Joachim Fogh i Jedsted Mølle.

Pastorinden, Sophie Amalie Friis, født de Teilman fra Endrupholm (1803-77), har ligeledes med jævne mellemrum også givet sig i kast med brevskriveriet. Gennem hendes breve kan man fornemme, at hun er vant til at være det naturlige midtpunkt i familie- og omgangskredsen, den gæstfrie og hjertelige værtinde, der favnede vidt og forstod at slutte mennesker til sig. Men det er som om hun taber lysten og glæden ved at fortælle, når hun midt i præstegårdens travle hverdag skal sætte sine tanker og meninger på papiret.

Brevvekslingen begynder, da sønnen i efteråret 1852 forlader Ribe Katedralskole, for at lade sig immatrikulere som medicinsk studerende ved Københavns Universitet og afsluttes da han efter endt embedseksamen og udenlandsrejse etablerer sig som praktiserende læge i Tønder.

De mange breve fra Vilslev Præstegård blev af Gabriel Friis selv sorteret og indsat i et samlebånd. Ud over breve fra forældrene, er der fra samme tidsrum bevaret enkelte fra den yngre broder, Tøger Teilman-Friis, der på daværende tidspunkt var i handelslære i Åbenrå, fra kusinen Elise Teilman på Lunderup og fra barndomsvennen, den senere stiftsfysikus, Jørgen Kiær i Ribe samt enkelte andre, hvoraf kan nævnes skolekammeraten Sophus Vilhelm Hansen, der var søn af kniplingshandler Dines Hansen i Møgeltønder.

Hans Nicolai Tranberg Friis (1800-1885)

Pastor Hans N. T. Friis blev født i møllehuset

Pastor Hans Nicolaj Tranberg Friis og hustru Sophie Amalie Friis, f. Teilman. Ca. 1851. Foto efter forsvunden daguerreotypi i privat eje.

ved Endrup Mølle, som søn af herredsskriver Gabriel Michaël Friis (1762-1829) og hustru Frederikke Tranberg (1763-1844). I et brev til søsteren Agnete Schrum (1797-1872) fra 1872 beskrives stemninger fra barndommen: »Kan du huske, da vi omtrent for 65 år siden, traskede med hinanden op til Mette Svarrer, altid medbringende en gave af levnedsmidler, og hvorledes vi kunne more os i dette fattige hus den hele eftermiddag. Jeg véd rigtignok nu ikke ret, hvad vi morede os med, men jeg kan dog nok huske, at hun lavede æbleskiver til os,

og at vi havde lov til at gøre, hvad vi ville. Mødte der os nogen på vejen, så var det altid dig, som måtte føre ordet, thi dels var jeg noget yngre – hvad der i den alder gør så meget – dels var du raskere og mere determineret, medens der hos mig var en vis blyhed, som også i den ældre alder ikke rigtig har villet forlade mig. Det glæder mig ofte at tænke tilbage på det liv, vi i en yngre alder førte i det kære Endrup Mølle. Det liv havde om ikke sin poesi, så dog en ynde, som jeg ikke kan rive mig løs fra tanken om«.

Hans Friis blev som sin farfader, pastor Niels Friis på Fanø (1706-1797), dimitteret fra Ribe Katedralskole og immatrikuleret ved Københavns Universitet i 1819. Her erhvervede han i 1824 den teologiske embedseksamen, for herefter i 1826 at blive ordineret til embedet som vicepastor i Jernved. Samme år ægtede han barndomsveninden Sophie Amalie Teilman fra Endrupholm. I 1836 overtog han Brøns Menighed, i 1852 blev han herfra forflyttet til Vilslev og Hunderup sogne, der var et af stiftets bedste kald. I 1873 flyttede præsteparret til Grønnegade i Ribe, hvor de nød deres otium i deres smukke hjem med møbler fra Endrupholm og på væggen hang bl.a. gamle farvelagte franske kobberstik, der var blevet købt på biskop Middelboes auktion. Der fandtes desuden en god bogsamling, hvor hovedparten af de ældre bøger stammede fra Endrupholm, men suppleret med så moderne værker som f.eks. Charles Darwins berømte bog fra 1859: *On the Origin of Species by means of Natural Selection*.

Vilslevpræsten fremtræder i brevene som stærkt politisk engageret hældende til det standpunkt, at nok skal alle have frihed, men den må være bundet inden for visse grænser. Man møder ham i livets mangfoldige situationer som den kærlige ægtemand, som den omsorgsfulde fader for sine tre sønner og tre

døtre, hvoraf sønnernes uddannelse og opdragelse lå ham stærkt på sinde. Praktisk og jordbunden, handlende og myndig fremtræder han i administrationen af sit sognekald og som sognerådsformand i mere end 15 år, og som administrator af sine private anliggender, herunder driften af den store præstegård med et tilliggende på 200 tdl. land.

Som ejer af Fåborg Kirke tog han diskussionen op vedrørende det ømtålelige spørgsmål om omfanget af kirkeejernes vedligeholdelsespligt og gennemførte sine synspunkter på tværs af biskop og provst. »Du véd nok, at han [provst Christoffer Tobiesen (1807-1892)] havde gjort udsættelse på Fåborg Kirke, at alle mure skulle jævnnes efter at den gamle kalk var afhugget, og kirken på ny optrækkes – en affære til 250 Rdl. Han truede med proces og med at lade arbejdet udføre for min regning. Jeg indgav i foråret en klage til Kultusministeriet, hvilket af ministeriet blev sendt til hans betænkning, og hvorpå han afgav en »lynende« erklæring, der i øvrigt blev understøttet af biskop Daugaard. Ministeriet har nu aldeles frifundet mig for at udføre dette arbejde, og Tobiesen har haft den ubehagelighed selv at måtte kommunikere mig resolutionen til min store triumf«.

Om det at være præst i Vilslev og Hunderup menighed udtaler han bl.a.: »Jeg har fra nytår og til dags dato [juni 1856] haft fuldt op at bestille, nu håber jeg, at min ferie kan begynde med høsletten. For øvrigt har jeg i denne tid haft en rekreation ved at rejse omkring til bispevisitats i Gørding, Jernved og Darum. Jeg ville dog blive endelig ked af ligesom bispen en hel sommer at rejse omkring og lade mig traktere. Enhver sin lyst!«.

Et andet sted hedder det: »Jeg har nu overstået påskebesværlighederne og konfirmationen, og har i dag ro til at skrive til dig. Det var

en streng omgang for mig denne gang, da jeg var angrebet af en slem hæshed, som begyndte med helligdagene, og det traf sig så uheldigt, at jeg påskelørdag måtte holde en ligprædiken, og da jeg dagen efter helligdagene mente at kunne pleje mig lidt, blev jeg om formiddagen afhentet til Sejstrup for at berette to syge og om eftermiddagen til Jedsted i samme anledning. Det var altså 6 dage efter hinanden, og du må vide, at dette måtte anstrenge mig meget. I morgen skal jeg imidlertid til Hunderup Kirke for at holde ligprædiken over den dårlige kone i Sejstrup, som du og Kiær var hos, hun er nu endelig død«.

I et brev fra marts 1859 hedder det: »Året er just ikke det brillanteste, men jeg kan dog magelig komme igennem, og jeg håber, at tid og omstændigheder vil medføre forandringer, så at det ikke engang skal gå mig som pastor [Lauritz] Simonsen [(1815-1865), sognepræst i Aastrup 1852-58], der nylig forlod Aastrup uden at eje mere end der fandtes på deres vogn, på hvilken han med sin kone og børn rejste til Limfjorden. Jeg var forberedt på øde og tomhed i Aastrup præstegård, da jeg forleden under vakancen prædikede i denne »ørken«, og havde derfor forsynet mig med forskellige ting, bl.a. et stearinlys, eftersom jeg på grund af den lange vej og de korte dage måtte forblive dér om natten. Der fandtes en seng, som ikke var til at ligge i, og en kakkellovn, hvori det ikke ville brænde. Jeg indsvøbte mig i min lodne pels og tog mine støvler på, og sad i en sofa – det eneste nyttige møbel i hele huset – læsende først ved forpagterindens prås og senere ved mit stearinlys indtil det blev dag. Det var en drøj affære for en gammel kavalier, men som dog hverken har forskaffet mig gigt eller reumatisme på halsen – for hvilke ubehageligheder jeg i denne vinter har været fri«.

Læge, dr. phil. Gabriel Michaël Friis, 1861. Foto i privat eje.

Gabriel Michaël Friis (1832-1900)

Brevenes hovedperson er naturligvis brevmodtageren Gabriel Michaël Friis. Efter at have nydt undervisning ved en huslærer i hjemmet, frekventerede han i årene 1845-52 Ribe Katedralskole, hvor adjunkt Salto gav ham følgende skudsmål: »Student G. Friis, dimitteret fra Ribe Skole ved den fuldstændige afgangsek-

samen 1852, har i al den tid, han har været i skolen særdeles udmærket sig i de matematiske discipliner, idet han med en fortrinlig naturlig begavelse har forenet flid og interesse for matematikkens studium. Det er mig derfor en sand tilfredsstillelse som lærer i dette fag, herved at kunne give ham vidnesbyrd for at besidde særdeles grundige kundskaber i alle de dele af den matematiske videnskab, hvori den lærde skole meddeler undervisning«.

Gennem brevene følger man en engageret faders råd om tilrettelæggelse af studiet, dette udgør især i begyndelsen en væsentlig del af brevene. Efter filosofikum og forberedelseseksamen omfattede det medicinske studiums 1. del de fundamentale videnskaber med hovedvægten på fysiologi og anatomi, medens 2. del, de patologiske terapeutiske videnskaber, altså de discipliner der omfattede den egentlige udøvelse af lægegerning med hovedvægt på medicin og kirurgi.

I foråret 1854 blev han fast volontør ved Det kgl. Frederiks Hospital og tog samme sommer den medicinske forberedelseseksamen. Pastorinden skriver da til ham: »Det er godt, du kan tåle at se sådanne operationer, som du skrev om, det ville ellers være galt, når du selv skal dertil. Er der ingen på hospitalet, som har samme tilfælde i knæet som [din søster] lille Frederikke, som kan fortælle mig, hvordan det går dem? Hun kan kun gå med krykker, hun bærer det med stor tålmodighed. Du kan nok skrive til hende, det vil more hende!«.

Nordisk studentermøde 1856

I 1856 deltog Gabriel Michaël Friis sammen med Carl Ploug og forfatteren Hans Egede Schack i det kendteste af de nordiske studentermøder i Stockholm med udflugter bl.a. til Uppsala og Drottningholm. Om besøget i Uppsala skriver den uimponerede vestjyde i en

efterladt rejsedagbog: »Det er en stor kirke, dog tror jeg, at Domkirken i Ribe er omtrent ligeså stor«. Lørdag den 15. juni var de nordiske studenter til »gouter« hos Oscar II på Drottningholm Slot: »Vi sejlede derud på Ångfahrttygar og stod i strammeste galla for at gå op på slottet, der vel ikke er stort, men meget smukt udstyret. Alle værelserne er stærkt forsynet med malerier, bl.a. så jeg Carl Johan i fuld legemsstørrelse til hest. Svenskerne påstod, at jeg lignede et portræt af Gustav II Adolph? Taflet holdtes, jeg spiste ved samme bord som landsfaderen. Kongen trakterede med alt muligt koldt og til sidst champagne«. Dagen efter besøgte G.M. Friis Serafiner Lazarettet, og herfra gik turen videre til Det kgl. Rustkammer og Stockholm Slot, hvor han tilfældigt løb på kongen, der interesseret udspurgte ham om hans udbytte med museums- og institutionsbesøgene.

Kaj Lykkes hoved

I april 1858 erhvervede Gabriel Friis den medicinske embedseksamen, hvorefter han gennemgik et kursus på fødselsstiftelsen, samtidig med at han var demonstrator i anatomi hos professor Ib Ibsen, der hørte til en af det medicinske fakultets mere særegne personligheder. Den 1. maj 1859 blev han ansat som kandidat ved Det kgl. Frederiks Hospital. Professor Ibsen samlede på ejendommelige kranier, hvilket bevirkede, at G.M. Friis under et familiebesøg på Bramming Hovedgård benyttede lejligheden til at foretage en undersøgelse af skeletterne i den derværende Skt. Knuds Kirke. Her fandt han Kaj Lykkes kranium så særpræget, at han lånte det med sig til København, hvor det blev gjort til genstand for drøftelser på en lægekongres. Først i 1978 blev det igen efter ønske fra Kirken leveret tilbage fra Københavns Universitets anatomiske samlinger og siden

1994 har det efterhånden »berømte« hoved været udstillet på Bramming Egnsmuseum.

Etablering af lægepraksis

Brevene giver et fint billede af datidens vanskeligheder omkring lægestillinger. Familien ønskede, at sønnen nedsatte sig som praktiserende læge. Ribe var udelukket, her havde familiens læge Hector Kjær sammen med sønnen Jørgen Kjær en »glubende praksis«. Det blev overvejet om han skulle forsøge sig på Estrup-egnen, »hvor der savnes en læge, så meget mere som den tyske læge, der bor ved Skodborghus, skal være en stor, ja meget stor stymper. Jeg kan nok tro, at denne plads ville være god, kun er jeg ikke enig med Kiær om, hvor lægen skal have bopæl. Han formener Holsted, jeg tror derimod østligere«. I maj 1860 kan pastor Friis endvidere meddele sønnen, at »Jørgen Kiær har fortalt mig, at der ønskes en praktiserende læge i Åbenrå. Apoteker Worsaae havde i denne anledning skrevet til ham om at anbefale én. Endvidere skulle der være formodning om, at Carstens, der for kort tid siden nedsatte sig i Gravensteen skulle attrå pladsen, men det er endnu uvist. Situationen er således: Fysikus er [Peter Julius] Poulsen, som skal være en storsnudet karl, som ingen vil have at gøre med, dernæst en slags praktiserende læge [Jørgen Jacob] Grauer, men han er tillige ejer af en slags herregård og formenes ikke synderlig at tage sig af tingene. Fremdeles er der to mere – holstenere – men som nok ikke er æstimerede – dette var i alt fire, men der har tidligere været fem«.

Videnskabelige arbejder

I et andet brev hedder det: »Jeg tror du gjorde vel i ikke at påtage dig lægeposten i Hjerting, der ligger i en afkrog, hvor det let kan slå fejl med en praksis. Hvis du kunne tage doktorgra-

den, ville det vist være meget gavnligt for din fremtid, men jeg ved ikke, om du har lyst hertil. Det er undertiden ikke andet end et slags charlataneri, men just derved kan udrettes meget. Det gælder om at vække opsigt og komme for orde, når man så kunne holde fast på vundne fordel, er sejren sikker«. Dette fadrens ønske blev opfyldt i 1879, hvor Gabriel Friis erhvervede den filosofiske doktorgrad ved Københavns Universitet på en afhandling til den sammenlignende anatomi om »Fiskeøjet«.

Til disse naturvidenskabelige studier sluttede sig senere en række omfattende historiske og genealogiske undersøgelser. På baggrund af disse udarbejdede han afhandlingen om »Herredsfoged Nis Henriksen på Hajstrupgård og hans slægt«, der udkom i 1888.

Herudover foreligger der andre videnskabelige afhandlinger, bl.a. nogle lærde redegørelser i Nordisk Medicinsk Arkiv fra 1881 om bidrag til bedømmelse af de medicinske forhold hos de gamle ægyptere, en afhandling, der røber et imponerende kendskab til antikens sprog, litteratur og kunst. Hertil slutter sig desuden nogle artikler af rent lægeligt indhold.

Rejsen til Vest Indien og Brasilien

Men et var de overvejelser, man gjorde sig hjemme i præstegården om den unge kandidats fremtid som praktiserende læge, et andet var hans egne ønsker og drømme. Hans attrå stod efter at se sig om i verden og mente, at en stilling som skibslæge på et marineskib gav gode betingelser herfor.

»Med hensyn til dit forehavende med en sørejse har din moder det håb, at den, ligesom det tilforn har været tilfældet, må gå overstyr. Jeg tror din plan grunder sig på en uheldig idé. Var det en tur til Japan, en verdensomsejling eller deslige, kunne det vistnok interessere i

Vilslev Kirke. Foto i Vilslev Sognearkiv.

flere henseender, men en rejse med et krigsskib til Vestindien eller andetsteds og tilbage igen kommer der vist ikke meget efter, og jeg kan ikke begribe, hvad du venter at opnå ved en sådan rejse. Det videnskabelige udbytte bliver vist ikke stort, du kommer formodentlig hjem ligeså rig som du rejste bort, og jeg har ingensinde hørt, at en sådan rejse kunne hjælpe på nogen slags befordring. Jeg vil råde dig til at betænke denne sag alvorlig, og hverken overvurdere fordelene eller undervurdere ulemperne. Finder du de første så overvejende, er det bedst, du rejser, da du engang har sat dig det i hovedet. Kan du komme hel og holden

hjem, har jeg ikke mere at håbe af denne rejse«.

Når man hjemme i præstegården var så lidt begejstrede for sønnens planer om at tage ud som skibslæge for under denne ansættelse at hellige sig naturvidenskabelige studier, skyldtes det først og fremmest, at pastorindens onkel, Morten Wormskiolds (1783-1845) verdensomsejling endte i en tragedie. Efter en vellykket ekspedition til Grønland, hvor Wormskiold slog sit navn fast i internationale kredse som en lovende forsker inden for naturvidenskaben, deltog han i 1815 i Otto von Cotzebue's berømte sejlads omkring jorden. På grund af sin med-

fødte arrogance og sine manglende evner til at indordne sig de givne forhold, ragede han ret hurtigt uklar med den øvrige del af besætningen, hvorefter han blev landsat på et afsides sted på Stillehavskysten. Efter to års forløb vendte han med en anden ekspedition tilbage til København, som en bitter mand, svækket på fysik og psyke. Samtiden påstod, at han var gået hjem gennem Sibirien og Rusland! Han henlevede resten af sit liv som en ensom, menneskesky særling, hårdt knyttet til sin fætter – pastorindens farbroder – hofjærgemester A.C. Teilman til Riber Kærgård (1786-1853). Sidstnævnte havde også selv som naturvidenskabelig forsker løbet sig staver i livet, idet han i 1823 udsendte bogen "Forsøg til beskrivelse af Danmarks og Islands Fugleliv, et værk der først af den moderne forskning har fået den placering det fortjener som Danmarks første ornitologiske afhandling – samtiden erindrede hofjærgemesteren blot som "den gale jægermester på Kærgård".

Så længe Danmark ejede de Vestindiske Øer, indgik flådens besøg til disse øer som en vigtig og regelmæssig bestanddel af marinens liv, dels som assistance for den lokale administration dels for at vise det danske flag under fremmede himmelstrøg. På vejen ud anløb man ofte Cadiz eller Madeira, evt. også Rio de Janeiro, ligesom man under opholdet i dansk Vest Indien foretog udflugter til Puerto Rico eller Trinidad, Curacao og Venezuela.

»Det ville nok være umagen værd for dig at føre en dagbog, for siden ikke blot at kunne fortælle os, hvad du ser og oplever, men for også efter års forløb at kunne kalde erindringerne derom tilbage. Ville du føre en dagbog med flid og siden udgive den i trykken, kunne også en pekuniær fordel derved opnås«. I 1862 udsendte Gabriel Michaël Friis sine dagbogsoptegnelser fra rejsen under titlen: Erindringer

fra et Togt med Fregatten Sjælland til Brasilien og Vestindien i årene 1860/61. Erindringerne blev trykt som føljeton i Vestslesvigske Tidende og senere udsendt som bog.

Brevsamlingens sidste breve giver et billede af de sidste hektiske forberedelser til rejsen. Fra præstegården sendtes bøsse med tilbehør, lagener, pudevår, håndklæder, skjorter, strømper, kraver, sofapude samt halsbind. »Og nu vil jeg ønske dig en lykkelig rejse – gid dine forventninger ikke må blive skuffede – gid vi om 8 måneder må se dig velbeholden i blandt os. Det vil være en sand glædesdag for os alle! Faren, der er forbundet med en rejse over Atlanterhavet i et stort skib, anser jeg ikke for at være betydelig, men adskillelse i 8 måneder så langt fra hinanden har mere at betyde, og denne forestilling påtrænger sig let, at når vi ses en eller anden kan fattes iblandt os. Dog dette vil vi overlade til forsynets visdom og miskundhed og håbe det bedste«.

Mens sønnen er på rejse beskriver pastor Friis i sine breve indgående den politiske situation i Europa, således f.eks.: »Af politiske mærkværdigheder har intet tildraget sig siden sidste brev, undtagen at den gamle konge i Preussen er døde [Frederik Wilhelm IV], i hvem verden ikke taber meget!! Kongen af Neapel holder sig endnu i Gaëta [flygtet fra Garibaldi – byen faldt den 3. februar 1861]. I øvrigt taler alle udenlandske aviser om krig til foråret, men ingen har nogen forestilling om mellem hvem krigen skal føres, derover hviler et ligeså uigennemtrængeligt slør som over den franske kejserindens rejse til Skotland, hvilken man betragtede som en forvisning på grund af hendes store hengivenhed for paven, men hendes hurtige tilbagevenden har givet anledning til mange gisninger og bragt folk i vildrede. [Rejsen var af rekreativ karakter, da kejserinde Eugenie var nedbrudt af sorg over søste-

rens, hertuginde af Alba's død]. Ingen véd noget med sikkerhed, og den tavse mand røber sig ikke let. England provianterer sig – så meget er vist – vi har derfor bedre kornpriser end vi kunne vente med vort dårligt bjergede korn, hvorfor også kapitaltaksten i år bliver tilfredsstillende«.

Hjemvendt fra rejsen nedsatte G.M. Friis sig i 1861 som praktiserende læge i Tønder og i 1862 underkastede han sig den for slesvigske fysici lovbefalede eksamen. I 1865 ægtede han Cathrine Margrethe Lassen (1842-1920), datter af amtsforvalteren i Tønder Iwer Lassen og hustru Anne Margrethe Voigt. Lægeparret boede i Slotsgade (nu Frigrunden) ved siden af amtsforvalterboligen, og her indrettede de et hjem med udsøgte Louis XVI møbler fra Altona, med smukke rokokø spejle, udskårne barokmøbler bl.a. indlagt med ibenholt og skildpadde, og på væggene hang fajancer fra hertugdømmernes forskellige fabrikker.

Det skal endvidere omtales, at G.M. Friis var lidenskabelig samler af vestjyske oldsager, og at han endelig var blandt initiativtagerne til den 1. antikvitetsudstilling i Vestslesvig, der blev afholdt i Husum i 1894.

Tøger Teilman-Friis (1836-1891)

Præsteparrets 5 andre børn indtager naturligvis en ret central rolle i brevene. Sønnen Tøger Teilman-Friis er i handelslære i Åbenrå. »Vi havde i går brev fra Tøger, der befinder sig vel og glæder sig over forskellige nytårspræsentar, som hans principal har givet ham i år. En encyklopædi for købmænd til 7 Rdl., 2 silkelømmetørklæder, en rejsetaske med to rum at bruge som kuffert og endelig et rejsetæppe. Det lader heraf til, at Tøgers aktier må stå pænt for tiden. Disse rejsesager har vakt en vist formodning hos mig om, at han måske vil bruge Tøger til at rejse til, hvilke nok jævnlig står på«. Tøger

nedsatte sig senere som vingrosserer i Ribe med detailudsalg i Porsborgs kælder.

Andreas Carl Teilman-Friis (1842-1930)

Pastor Friis' yngste søn, Andreas Carl Teilman-Friis, blev som den ældre broder Gabriel sat i skole i Ribe, men til faderens irritation fristede jagten og livet i naturen med botaniserkassen på ryggen ham mere end de døde sprog. På Ribe Apotek fik han sin uddannelse, og i 1865 blev han farmaceutisk kandidat. 10 år senere købte pastor Friis Nykøbing Mors Apotek til ham. Han var ligesom Gabriel videnskabelig anlagt, og under et besøg hos familien på Nørholm konstaterede han som den første forekomsten af perlemuslingen i Varde Å.

Margrethe Friis (1838-1861),

Frederikke Friis (1841-1884)

og Anna Friis (1845-1871)

Præsteparrets tre døtre fik en temmelig ublid skæbne, idet de alle døde relativt unge af tuberkulose. Længst levede datteren Frederikke, der ved pastorindens død med myndighed overtog husførelsen for faderen og nedenfor nævnte onkel Poul Teilman. Hendes og den ældre søster Grethes sygdomsbilleder fremgår klart af brevene. Sidstnævnte døde umiddelbart efter brevvekslingens afslutning.

Den yngste datter, Anna, blev – efter at hun var blevet undervist i hjemmet af den senere forfatterinde Sophie Holst (1829-1887) – sendt til Instituttet i Ribe: »Anna som på grund af brystsyge, hovne ben etc. for omtrent 3 uger siden kom hjem fra Ribe for her i rolighed at ligge under kur, er nu tilsyneladende restitueret. Hvad der oprindeligt har bevirket Anna's sygdom er i mine tanker en højst forunderlig længsel efter hjemmet. Inden hun havde været her i 8 dage var al hævelse forsvundet fra bene, jeg hørte hende sjældent hoste, undertiden

ikke en eneste gang i døgnet, og hendes ansigtsfarve bliver nu hver dag sundere«.

Til disse personer, der udgør brevenes grundstamme, knytter sig endnu en person, nemlig pastorindens broder Poul Teilman.

Poul Teilman (1814-1890)

Af fødsel adelsmand, af natur boheme, hvis hu – som den eneste af sin slægt – oprindeligt stod til søen. Men han fandt sit livs trygge havn hos søsteren og svogeren i Vilslev Præstegård, fulgte senere med dem til Ribe, og efter svogerens død i 1886 tog han ophold hos nevøen på Nykøbing Mors Apotek.

Af brevene fremgår, at han var præstegårdens stærke bindeled til den lokale befolkning i Vilslev og Hunderup. Han forestod præstegårdens landbrug, drev jagt og fiskeri, havde altid tid til en snak, til at give en pris tobak og til at give en hjælpende hånd med. Han stod fadder til børn rundt om på gårdene, konkurrerede med søsteren om havens smukkeste blomster, tog til Ribe med niecerne, dels for at gå i teater dels til karneval. Af brevene fremgår også, at han endog tog til København for at købe jagtvåben til Gabriel.

I præstegården havde han sin egen lejlighed, bestående af to værelser, hvoraf det ene var et zoologi-kammer med dyr og fugle i bur, levende og udstoppede mellem hverandre. Selv spadserede han ofte farverigt klædt rundt med en papegøje på skulderen. »Især længes vores fiskemester, onkel Poul, efter at få åbent vand i Kongeåen og ser med længsel foråret i møde. I sin fortvivlelse paller han tjæret uld og harper garn for din moder«. I et andet brev hedder det: »For øvrigt tilbringer Poul en del af tiden – mod sædvane – i sine egne værelser, hvor han beskæftiger sig med at fyre i kakkelloven for sine 6 kanarifugle og stræber efter at tilvejebringe samme varmegrad, som han forestiller

*En vestjyske adelsmand, Poul Teilman, Endrupholm, ca. 1860, med en Kongeållaks over skulderen, store træsko på fødderne, og med jagthunden Pluto ved sin side.
Foto i privat eje.*

sig findes i disse sydlandske fugles oprindelige fædrelande«. Brevene vrimler med oplysninger om hans jagter.

En af pastorindens andre brødre, godsejer Tøger Reenberg Teilman til Endrupholm og St. Hebo's (1805-1852), var gift to gange. To af børnene af hans 1. ægteskab, Elise og Julius er nogle af brevenes mest omtalte personer. Især Julius gav så mange problemer, at selv den robuste pastor Friis ofte var ved at fortvivle efter at han i 1852 havde påtaget sig værgemålet for den forældreløse dreng. Julius lignede slet ikke sin dygtige fader, som af eftertiden erindres bl.a. som en af initiativtagerne bag det store projekt til udtørring af Filsø.

Elise Teilman (1835-1873)

Elise kom ved sin faders tidlige død i 1852 til Nørholm hos tanten, Ingeborg Christiane Rosenørn-Teilmann (1780-1861). Her blev hun i december 1855 forlovet med sin slægtninge cand.phil. Otto Rosenørn (1825-1880). Denne forlovelse udviklede sig imidlertid til en tragedie. Allerede i oktober 1856 konstaterer pastor Friis, at »Elisa's bedrøvelige forlovelse har endnu ikke fået lysere udsigter. Det værste er, at han har fortrudt partiet, og at dette er grunden til hans melankoli eller galskab«. I marts 1857 skriver pastorinden: »Fra Otto Rosenørn har vi hørt, at han er meget syg – måske han kan dø, og skulle han ej få forstanden, var det vidst det bedste, der kunne vederfares ham. Elisa håber stadig til bryllup – det bliver vel også ved håbet!«. Otto Rosenørn endte sine dage på sindssygehospitalet Oringe ved Vordingborg.

I 1866 blev Elisa gift med pastor Carl Bendix Kock til Døstrup menighed (1835-1912), hvem hun havde lært at kende i Vilslev Præstegård.

Julius Otto Teilman (1837-67)

Julius blev 14 år gammel sendt til Ribe

Katedralskole, hvor pastor Friis allerede i oktober 1852 kunne konstatere, at det kun går tåleligt: »Så vidt jeg mærker fylder [hans mormoder] fru Westesen hans pung alt for jævnlig, hvilket har til følge, at han jævnlig har aftenselskab, der gerne spiser svesker og rosiner til stor skade for Pallas og Minerva«. For at få bedre opsyn med ham, sattes han straks efter fadrens død i december 1852 i huset hos toldinspektør Frederik Ludvig Trojel i Ribe (+1873) – hvor Gabriel havde boet – men disciplinen her hos den tidligere ritmester er for hård for den forkælede Julius, for kort tid efter lyder det: »Jeg er i stor nød med Julius, som er ked af at studere og plager mig for at komme til landvæsenet – den sædvanlige tilflugt, når folk er kede af at bestille noget. Jeg véd ikke, hvad jeg skal stille op med ham!«. En måned efter har Julius imidlertid »besluttet at vedblive at studere, men går ud af skolen til sommerferien, og så vil han til København for der at tage private informationer. Han mener derved at vinde et år«. Pastor Friis undersøgte herefter, hvorvidt den senere klassiske filolog Ludolph Kiær (1830-1908) – en broder til Jørgen Kiær i Ribe – vil påtage sig opgaven, idet »det er bedst at sørge for, at han ikke kommer i et slang, der kunne abstrahere ham for meget. Han har fået lyst til at studere og er overmåde flittig, så jeg har det bedste håb om et godt udfald«.

I eftersommeren 1854 tog Julius herefter til København, hvor han boede sammen med den senere adjunkt ved Ribe Katedralskole, cand. polyt. Werner Ramsing (1835-1882). I december samme år efterlyste pastor Friis en afregning fra Ludolph Kiær. Julius har ladet vide – »men som en hemmelighed – at han ikke agtede at blive boende sammen med Ramsing. Han angav som grund, at han ikke kan få sit thevand tidlig nok om morgenen og han fortalte endvidere, at Ramsing næsten intet havde at bestille.

Om jeg af det sidste selv skal udfinde den virkelige grund, ved jeg ikke, men thevandet er en dårlig grund at flygte for. Hvorledes det hænger sammen, vil du nok vide besked om!«.

I marts 1855 er man i Vilslev ved at tabe tålmodigheden, idet Julius rykkes for regnskab. »I øvrigt behøver han slet ikke at specificere hans udgifter, når han blot tilskikker mig kvittering for de tilsendte summer, men dette forårsager nok for meget ulejlighed. Jeg vil om føje tid opgave dette værgemål, og så må Julius blive, hvad han vil, om det så var skorstensfejer. Han er et menneske, som jeg ikke tror, der er noget at stille op med«. I marts 1856 spørger pastorinden forsigtigt: »Sig mig egentlig, hvordan går det Julius? Tror du, han får sin eksamen til sommer?«.

Herefter er der stille omkring Julius indtil november 1858: »Det fik et temmelig latterligt udfald med Julius' umyndiggørelse, idet han rejste til Vest Indien, imedens angrebet på ham tillaves. Gud ved, hvilken hensigt han har med denne rejse?. Jeg har hørt, at folk kan løbe hornene af sig, men jeg véd ikke om det også lader sig gøre at sejle dem af!«. I begyndelsen af 1859 er Julius igen tilbage i København. »Lad mig engang ret få at vide, hvorledes det forholder sig med Julius, da der »variantes lectiones«, idet nogle mener, at han er flittig, andre påstår det modsatte, ja, jeg hørte endog i Ribe, at han er blevet en slagsbroder og gik med blåt øje, hvilket – om det var sandt – vil være mindre angent«.«.

I næste brev fra Vilslev Præstegård hedder det, at overretssagfører Julius Maag (1834-1887) i København har sendt pastorindens broder, cand. phil. Jens Teilman på Lunderup (1811-1869), et brev, hvoraf fremgår, at »Julius siden nytår har modtaget omtrent 700 Rdl., men at han ikke desto mindre ser ud som en tigger, har pantsat alting og lider sult og elen-

dighed. Prokurator Maag mener, at der er intet andet råd end at gøre ham umyndig, og da Jens Teilman og jeg er af samme mening, har jeg skrevet indlagte brev til Maag. Men jeg har dog deri – som et sidste forsøg – foreslået, at der skulle stilles ham det alternativ, enten godvillig at rejse med dig hertil eller straks blive umyndiggjort«. I december 1859 skriver en fuldstændig forbløffet pastor Friis, at »prokurator Maag har tilskrevet mig og meddelt, at Julius er kommet i snedkerlære efter Ludolph Kiærs tilskyndelse? Jeg vil nu selv ikke mere sætte pen til papiret i denne sag og betragter Julius som en mig uvedkommen person – lad ham ligge som han har redet!«.

I juni 1860 dukker han dog op en sidste gang i brevene, idet talen er om Julius yngre søster Sophie Teilman (1847-1909), der var så syg, at lægen P.V. Bloch i Varde ikke turde sende hende til København til behandling. »Dette er sørgeligt. – Glædeligere ville det være, hvis det er sandt, hvad der berettes om et andet lem af denne familie, nemlig «hr.« Julius, der ved særdeles flid har bragt det til at forfærdige et skrivebord, der, så vidt jeg kan mærke, anses som et kunststykke. Jeg er imidlertid på grund af mit bekendtskab til Julius noget vantro«. Pastor Friis havde al mulig grund hertil. Det pågældende bord, der er udført i empirestil af pæretræ, må beskrives som værende et pænt amatørarbejde om end ret primitivt i udførslen. Bordet tilhørte senere Julius yngre broder, cand. agro. Tøger Teilman til Gjellerupholm (1850-1936).

På Pastor Friis's initiativ blev senere landejendommen Sinding Østergård erhvervet til Julius, og her døde han allerede i 1867 knapt 30 år gammel.

Lokal politik

Juni 1858: »Jeg frygter for, at jeg på mandag vil

lide nederlag! Der skal nemlig være valg i Ribe på en Folketingsmand og [toldkarlen ved Vilslev Spangen Peter Andreas] Junckers [(1813-189?)] har måske fået den uheldige idé at ville stille sig – og jeg skal være hans stillingsmand. Jeg er imidlertid forberedt på, at vi går under med vores sag. Det heldigste ville være, hvis Juncker tabte couragen og trak sig tilbage. Nu – vi får se«.

I næste brev oplyses det: »Som jeg havde formodet, lykkedes det ikke med Junckers valg. Jeg anbefalede ham på det bedste, men da turen kom til at fremtræde, tabte han couragen og ville ikke. Jeg havde dog opskrevet ham en lille tale, som han skulle holde. Der er ingen tvivl om, at hvis han havde trådt frem og talt en halv snes fornuftige ord, ville valget være faldet ud til ham. Nu fik han – skønt han ikke fremstod – 62 stemmer. Grosserer Hans Puggaard og overlærer J. Kinch, som fik henholdsvis 120 og 124 stemmer, var så ringe anset af flertallet af vælgerne, at mange gik bort uden at stemme, og blev siden ved de forskellige parters påtrængende bønner formået at afgive deres stemme. Det var for øvrigt en ret morsom dag, og de ripensiske kamphaner viste sig som gode klappægttere. Din ven, teglbrænder Raae, var en af Kinchs stillere. Hans tale forekom mig dog mindre heldig, den gik ud på at demonstrere, hvad vi nu ofte har hørt, de med den frie forfatning forbundne fordele, hvor næst han opmuntrede til for fremtiden af kalde Grundlovens ophøjede giver for: »Frederik den Store«.

Rigsdags politik

Gennem sin svoger, justitsråd Niels Christian Grooss (1797-1878) blev pastor Friis løbende orienteret om de aktuelle politiske forhold. Christian Grooss blev almen kendt for sin personlige heltemodige indsats i forbindelse med

den store stranding ved Vejrs/Blåvand i 1843, hvor 23 lokale beboere mistede livet under redningsaktionen. Ved valget til den Grundlovgivende Rigsforsamling i 1849 stillede Christian Grooss sig i Varde, hvor provst Tobiesen imidlertid blev valgt. Grooss blev senere som højremand medlem af Landstinget i perioden 1855-59. Han var blandt initiativtagerne til oprettelse af Købstadsforeningen – nu Kommunernes Landsforening.

Oktober 1855: »Hvorledes er onkel Grooss tilfreds i Landstinget? Det skulle undre mig, om han dog ikke til sidst blev ked af hele den herlighed. Her på egnen, hvor man så end kommer, bliver Rigsdagen aldrig nævnt. Vi anser – men vi er også kun enfoldige jyder – det hele regeringsvæsen for en stor jammerlighed«.

Da regeringen i samlingsen 1858/59 bl.a. overvejede at afløse præsternes tiende og naturalieindtægter med en fast pengeløn, lød der følgende bemærkning fra præstegården: »Hils Grooss fra os. Folketinget har ikke været meget fine ved gejstligheden. Jeg håber Landstinget har bedre levemåde end disse tølperer – sig Grooss dette!«.

Sygdom

Meget plads i brevene optages især af beretninger om døtrene Grethes og Frederikkes sygdomsbilleder og deres behandling. Også pastorinden skinnbenssår giver anledning til kærlige overbærende bemærkninger fra pastor Friis's side. Således skriver han f.eks. den 7. december 1853 i forbindelse med et middags-selskab: »Den 28. november havde jeg Høhne, Mørch og Angel [præstekollegaer], men det var nær blevet en sørgelig fest, da din moder pludselig blev syg og måtte så hurtigt som muligt til sengs. Vi kurerede hende imidlertid i en halv time med en madeira punch og en

dunk varmt vand ved fødderne«. Men punchen har øjensynlig ikke kunne klare problemerne alene, for et år senere hedder det: »Alt står her, som da du forlod os. Din moder har haft meget ondt i sit dårlige ben og i den der anbragte fontanelle, men er nu igen så vel, at hun i går var til gilde hos pastor Angel«. I juni 1856 oplyses det, at »jeg venter nu, at du træffer os alle i god stand, inklusiv din moder, som har læget sit ben med såkaldte Sahmplaster«. I januar 1858 hedder det: »Du længes vel efter at høre noget om vor sundhedstilstand, og jeg kan i denne henseende give dig gode efterretninger, at det nu lader til at blive godt. Det har været en temmelig slem tur for din moder denne gang, da det dårlige ben er blevet så heftigt angrebet af rosen. Hun er nu flyttet ind i dagligstuen og går nu lidt omkring, dog ikke uden for værelserne. Gid vi må blive fri for lægebesøg, som bliver en kostbar affære, når det går så jævnlige på, som det hidtil har været tilfældet«.

Træk fra Ribe Katedralskoles hverdag

»Ribe Skole har for øjeblikket ikke det bedste renommé. Rektoren [C.H.A. Bendtsen (1804-1878)] skal overgå overlæreren [Niels Edvard Riis (1818-1894)] i brutalitet og truer endog med stokken i 7. Vores gode ven Sophus Vilhelm Hansen [senere cand.jur. (1834-1903)] slog [Albert] Gottlieb med en lineal, så han flere dage må blive hjemme og bruge lægehjælp. Jørgen Pip [øgenavn for rektor Bendtsen] gav for nogen tid siden Peter Ramsing (1837-1904), som er i 7. klasse, en ørefigen midt på gaden og aldeles uden grund etc. etc. Du kan deraf se, at sagerne står slettere end i din tid, og du kan glæde dig ved ikke at stå under disse liberale folks despotiske svøbe«.

Et andet sted hedder det: »Jeg skal da med et par ord fortælle dig lidt om et partielt oprør, som har fundet sted i Ribe Skole. Med den æld-

ste af Andkjærs sønner som formand blev Carl Ramsing, Mussmann, Svening og Styrup forleden aften enig om at kaste en snebold ind ad rektorens vindue, og da de kom godt fra dette, gik de videre på kommers og slog en snebold ind til en bager, på hvem de formentlig var vrede. Bageren satte imidlertid efter dem, og da Mussmann var så uheldig at falde, blev han indhentet og bragt til borgmesteren, hvor han med trussel om politiarrest måtte bekende sine synder og angive sine medskyldige. I det første på skolen afholdte forhør angav Ankjær sig selv som den, der havde kastet begge snebolde, men da udfaldet så blev, at han skulle ud ad skolen og de 3 andre reguleres med prygl, har han forandret sin bekendelse, og der er nu holdt nye forhør, hvis udfald er mig ubekendte. Det er en dejlig historie. Jeg mener dog, at lærerne var ikke uden skyld, thi når disciplene bliver behandlet med råhed, må det naturligvis have indflydelse på deres sæder og gøre dem til gadedrenge i stedet for til gentlemen«.

Proviantkassen og kommissioner

Brevene giver et levende billede af de mange gensidige forsendelser, der skete mellem Vilslev og København, og af alle de mange kommissioner og indkøbsopgaver sønnen blev sat på, der spænder fra synåle, briller, sølvtøj, hatte, sko, tøj, ja selv en altertavle.

»Overmorgen afgår herfra til Ribe og siden til dig i København et smørfad med 40 pund smør, som du skal dele med din tante [Agnete Schrum] i 2 lige store dele. Dernæst en kasse, hvori 2 oste, ligeledes til dig og din tante, 3 bedeoste, hvoraf de to er til tante og 1 til dig selv, en krukke tyttebær til din tante og til dig selv en lille krukke med asier og en med pærer samt en røget laks. Fra moder skulle jeg bede dig at sende snarest muligt de forventede hatte og fra mig selv anmodes du om at sende gum-

Pastorinde Sophie Amalie Friis, f. Teilman. Ca. 1860. Foto i privat eje.

misko omtrent som dem jeg plejer at bruge, hvilke du nok kender, dygtig tykke og lidt mindre end dine egne«.

»Det gik dog uheldigt med viktualierne. De stod hos købmand Bastrup i Kolding, og ville vel længe været blevet stående, når de skulle vente på skibsløjlighed. Jeg har derfor nu givet ordre til at sende bemeldte viktualier med pakkeposten til København, og jeg håber derfor, at du kommer i besiddelse af dem en af dagene«.

»Hvad jeg fra din moder skulle tilmelde dig næst mange hilsener beklagelser over den sørgelige tilstand proviantkassen nåede København og løfte om næste gang at skaffe dig friske varer. 24 pund nykærnet smør haves færdig til indpakning. Så snart vi har vished om, at skibene fra Kolding begynder deres fart, vil hun gøre en forsendelse«.

»Din moder og jeg ønsker os hver en ny hat fra København, hvilket vi beder dig besørge, købe eller sende med på posten eller dampskib. Din mor søger en stor såkaldt spånæske, men det er nok bedst derom, at rådføre sig med andre æske- og kassekyndige folk. Hatten til mig selv kan du købe af samme størrelse som en til dig selv – hattens form er det derimod ganske nødvendigt at gøre din tante [Agnete Schrum] ulejlighed med opgaven. Præmisserne er i korthed: 1) må kunne bruges både sommer og vinter, 2) må ikke koste mere end 5 Rdl. – det sidste gælder dog ikke for hun-hatten. Under denne kommission indfattes endnu, at du får et nyt glas til et par briller, som tante [Kirstine Marie] Teilman [fra St.Hebo (1826-1917)] medbringer«.

»Med hensyn til skeerne, da må du helst først underrette os om til hvilken pris de er at få, samt hvad en potageske af passende størrelse koster, jeg skal så nok bestemme, hvor meget der skal købes. Til Adelaine [Schrum (1826-1884), gift med senere nationalbankdirektør W.J.A. Ussing 1818-1887)] må du anskaffe en brudegave til 20 Rdl. Hvis du ikke selv kan finde på, kan du få [hendes søster] Frederikke [Schrum (1823-1879)] til at være dig behjælpelig«.

»Fra møller Fogh [Jedsted Mølle] skulle jeg bede dig at udføre 2 kommissioner for ham. Vil du for det første købe ham et nivelleringsapparat, som bl.a. kan fås hos hr. Corfitsen og koster 16 à 18 Rdl. Pengene kan du få hos din tante

[Agnete Schrum]. Han ønsker det tilsendt snarest enten med dampskib eller med posten. For det andet vil han gerne have en kommissær i København som hver 14. dag måtte tilsende ham priserne på brændevin. Han afsætter nu alt, hvad han kan producere til købmændene i Ribe, som altid tier med, når brændevinen er steget, men straks melder, når den falder, han ønsker derfor bestandigt at kende de københavnske priser. En sådan kommissær får naturligvis et lille salær for sin ulejlighed. Se om du kan udføre disse to kommissioner«.

»Skjorterne kan du ej vente med at have dem syet – så skal jeg straks reparere dem. Nye vil jeg nødig sy, før du kommer hjem. Kan du ej vente så længe, må du lade mig det vide. Gid kraverne må passe! Tante Anna [Teilman (1809-1877) – senere priorinde på Vemmetofte] beder mig hilse dig og takke for nålen, hun er særdeles tilfreds med den – hun roser dig som kommissionær«.

»Kassen har jeg modtaget og takker for ulejligheden med den. Du har udrettet kommissionen til vores tilfredshed, både hat og parasollen finder vi så smagfulde. Vær rolig, du skal nok få lov en anden gang til at købe til os. Tante Agnete [Schrum] har nok været dig behjælpelig, så du takker hende for den ulejlighed hun har haft. Dine skjorter har jeg også modtaget. Vi reparerer dem så godt vi kan, men jeg tror ej de duer meget, derfor vil vi sy seks nye til dig. Når du kunne sende os et mønster på flipper og gøre os begribeligt, hvordan de for resten skal være. Vi du sende mønstret snart, da vil jeg begynde på dem straks, nu har vi bedst tid. Du kan lade mig vide, hvor lang og hvor bred en pude til din gyngestol skal være – måske jeg så kunne komme i tanke om at få den syet«.

»Jeg skulle bede dig fra Fogh [Jedsted Mølle] om du ikke er i stand til at skaffe ham

en lærer, jo før jo kærere, men i al fald til Mikkelsdag. Wolffs fader er død, og moderen vil absolut have ham hjem til sig. Er Meier ledig og vil påtage sig denne plads, anser jeg ham fortrinligt skikket dertil, og jeg tvivler ikke om, at han jo også skulle blive vel tilfreds. Jeg véd ikke om han kan engelsk, men i al fald kan han jo snart lære så meget, som behøves for at undervise begyndere«.

»Kommissionen med rageknivene er udført til min allerhøjeste tilfredshed, navnlig gælder det med hensyn til de 2 nye, som er særdeles fortrinlige«.

»Jeg skulle bede dig fra onkel Poul [Teilman] erindre den røde, uldne skjorte. Mit blomsterfrø vil jeg gerne snart have – jeg vedlægger en fortegnelse derpå i brevet«.

»Din moder beder dig at forskafe følgende blomsterfrø: Georginefrø, astersfrø, vinterasters, levkøjer og stedmodersblomster«.

»Når du en dag har gode stunder, kan du nok gøre mig den tjeneste at trave omkring til forskellige bogjøder i anledning af, at jeg har Schou's udtog af forordninger til 1814 incl, som jeg ønsker at komplettere til den nærværende tid«.

»Husk at bestemme, hvordan slåbrokken skal være, at den kan komme med gardinerne«.

»Når du har modtaget dette brev, må jeg bede dig straks at gå til instrumentmager Nyerup og anmode ham om at sende med næste post et jordmoder bestik til sogneforstanderskabet i Vilslev pr. Ribe. Så vidt jeg véd skal et sådant bestik indeholde:

En messing nappert [pincet],
 Et sølv rør til vandladning for fruentimmer,
 En tin klystersprøjte,
 En tin jordmodersprøjte,
 Et rør til luftindblæsning.

For øvrigt véd han nok selv, hvad der til et sådant bestik udfordres. Det koster 5 à 6 Rdl.,

Familien Friis, 1860'erne. Bagerste række fra venstre: Pastor Friis's søster Agnete Schrum, hans svoger justitsråd Christian Grooss, pastor Hans N.T. Friis og hans søster pastorinde Sophie Steenberg.

Siddende fra vestre: Pastor Friis's søster justitsrådinde Georgine Grooss og pastorinde Sophie Amalie Friis. Foto i privat eje.

som efter modtagelsen og opgiven pris vil blive betalt. Vi har fået en ny jordmoder, som har klaget over disse instrumenter ikke var tilstede, og amtet har pålagt ufortøvent at anskaffe disse. Jeg må bede dig købe det simpleste jordmoderbestik, både fordi jeg handler på andres vegne og dernæst fordi de nye jordmoderfolk lader til at være ugentile personer«.

»Der har undertiden i København være faldbudt malerier passende til altertavler i landsbykirker. Jeg kunne ønske mig et sådant maleri til Faaborg Kirke, samme måtte være 1 alen og 3 1/2 tomme bred og 1 alen og 3 3/4 tomme høj, eller sådan omtrent og forestille nadveren eller være af andet bibelsk indhold. Kan du, når du en dag får tid, opnuse mig et sådant stykke, gjorde du mig derved en tjeneste. Prisen vil vist ikke blive for høj, da det naturligvis ikke skal være et kunststykke, som de fåborgere ikke har nogen forstand på«. Maleriet, der blev anskaffet, forestiller Marie Magdalena, der knæler foran Christus, der velsigner hende. I baggrunden ses tre kors. Maleriet hænger stadig i Fåborg Kirke.

Præstegårdsbyggeriet

Præstegårdsbyggeriet fylder ret naturligt en hel del i brevene og giver et fint billede af alle de vanskeligheder, der også dengang var forbundet med et byggeri og dets finansiering.

I et af de første breve fra 1852 hedder det: »Vi er kommet så nogenlunde i orden og har fået det gamle, skrøbelige hus repareret så godt, som det i en hast lod sig gøre med stadig hensyn til, at det ikke skal benyttes flere vintre. Imidlertid må vi tage varligt på den gamle rønne, da det ene stykke går itu efter det andet. Således var vi forleden dag så uforsigtige at ville vaske vinduer, hvilket havde til følge, at flere af dem faldt fra hinanden. Ligeledes hændte det sig onsdag aften, da det blæste lidt, at køk-

kendøren med stænger og hele karmen nu faldt ud i gården«.

Maj 1853: »Jeg har i år udlejet marken meget fordelagtigt, hvor stor sum jeg udlejer for hører imidlertid af visse grunde til statshjemmelighederne eller står i det mindste i klasse dermed. I denne tid lever jeg af havre og halm, hvoraf jeg ikke sælger ubetydeligt, og jeg ville i det hele i økonomisk henseende befinde mig over forventning, når præstegårdsbygningerne ikke bragte mig til fortvivlelse. Jeg flytter i næste uge af mit lille bur for indtil videre at residere i konfirmationskammeret, hvor jeg har fået nye vinduer, mur, loft og gulv, og hvor der altså nu ser ret hyggeligt ud. Imidlertid er der så lavt til loftet, at pastor Lindhardt ikke kan stå under bjælkerne«.

»Du får rigtignok ej din faders kammer her, der har vi nu sovekammer, og i det gamle sovekammer er der nu spisestue. Din fader har fået et smukt værelse. Det såkaldte kaninkammer bliver gjort i stand med nye gulve, vinduer og døre, og der kan så herren bo helt anstændigt«.

December 1853: »Må jeg bede dig gå til [cand.jur. Niels] Tvede [1828-1901], som er i Kultusministeriet, og anmode ham om at bevise mig den tjeneste, hvis han ellers formår det, at få min ansøgning om lån til en ny præstegård ekspederet snarest muligt. Bemeldte ansøgning er nok for 8 dage siden afgået fra bispekontoret i Ribe. Jeg længes meget efter at få begyndt forberedelserne til en nye bygning«.

Marts 1854: »Fra Kultusministeriet hører jeg ikke det mindste angående den nye præstegård, jeg kommer således ikke til at bygge i år. Jeg er nu tilfreds med at få min ansøgning afslået for at kunne give mig i færd med at reparere og omkalfatring den gamle bygning«.

Maj 1854: »Jeg har anmodet Kultusministeriet om at sende mig grundtegninger af den nye præstegård m.m., ligeledes har jeg bedt

Vilslev præstegård efter ombygningen. Foto i Vilslev Sognearkiv.

samme ministerium om, at jeg for 3.000 Rdl. selv må påtage mig at opføre huset. Da jeg formentlig uden at pure vedkommende ikke kan vente svar herpå snart, må du gå til Tvede, og anmode ham om en håndsækning til sagens snarlige fremme«.

November 1854: »Vi længes efter at få vores lejlighed omskiftet. Jeg havde i tirsdag licitation over mur- og tømmerarbejder ved den nye præstegård, men der blev ikke budt således, at jeg fandt mig beføjet til at approbere budet. Jeg må derfor forsøge min lykke på anden måde. En del af bygningen, som skal nedrives, har jeg solgt til Fogh og Kjeldsen i Ribe for 260 Rdl., hvilket jeg anser for at være en god handel. Hvad handel angår, da har jeg solgt en kvie

for 70 Rdl., og for denne har jeg købt en hest i stedet for Wrangel, som Poul har skudd. Hesten, jeg har fået, passer akkurat til den gamle blissede, og jeg er nu meget godt kørende, hvilket også behøves, når jeg skal bygge«.

»[Tømrer] Hans Aschow [Nikolajsen (1804-1886) i Darum] har påtaget sig at opbygge det nye stuehus, og jeg skal i arbejdsløn betale 600 Rdl. foruden vinduer og døre, hvilket er mange penge, men billigere end licitationen, som jeg lod afholde, hvor man forlangte 800 Rdl.«.

Marts 1855: »Vi begynder i disse dage at flytte ud med vores sager, og der er allerede sendt adskilligt i byen, men tømmeret ligger endnu – som du nok kan vide – på Fanø, og vi bliver således formodentlig nødsaget til at opsætte

det egentlige byggeri længere end bestemmelsen var«.

Oktober 1855: »Her har i denne tid været en forstyrrelse over al måde, så Jerusalems vel ikke var større – selv mit værelse har ikke været fri for hjemsøgelse og her ser endnu i dette øjeblik frygteligt ud. Imidlertid er nu det værste overstået, vi er nu flyttet ind i det nye hus, hvor jeg dog endnu ikke er kommet i besiddelse af det for mig bestemte værelse, som bebos af tante Anna [Teilman]. Vil du ikke, når du får lejlighed, bede Steen på Østergade have den godhed, at give mig kvittering for beslag til 10 fag vinduer, hvilket jeg købte hos ham. Du kan forklare ham, at jeg bygger for offentlig regning, og derfor behøver en sådan«.

Marts 1856: »Der er så meget, der mangler med huset endnu. Det kan blive kønt, når vi får tapetseret og malet, og jeg tænker nok, vi har det færdigt, når du kommer hjem«.

Juni 1856: »Jeg er endnu ikke færdig med mit bygningsvæsen. Lind er her i denne tid, og et par stenhuggere til trappen får jeg om 8 dage, så jeg håber dermed at være færdig senest om 3 uger. Malingen vil dog nok vare det meste af næste uge, især da nogle værelser skal tapetseres«.

November 1858: »Det mærkeligste i Fruekamrenes historie er en ny skorstensindretning [komfuret] som har befriet dem for røg i køkkenet og gjort samme til en varm stue, hvilket man jo kan forestille sig for dem at være en stor behagelighed«.

Afslutning

Brevvekslingen mellem præstegården og sønnen slutter ret naturligt i 1861 med hjemkomsten fra Vest Indien, og blev så vidt det kan ses ikke genoptaget senere, da afstanden mellem Vilslev – senere Ribe – og Tønder var så ringe samt de gensidige besøg hos hinanden så hyp-

pige, at en egentlig korrespondance ikke mere var nødvendig for at vedligeholde kontakten. Der er i al fald kun bevaret yderligere to breve, et fra 1872 og et fra 1886.

Kusken på Ribe-Tønder postvognen behøvede ingen besked, når pastor Friis var med vognen, blev ruten i Tønder automatisk lagt om ad Slotsgade med holdt foran lægeboligen.

Kilder:

Pastor H.N.T. Friis's og læge, dr.phil. G.M. Friis's personlige efterladte papirer. Disse beror hos Gabriel Friis's sønnetatter Ebba M.M. Hald, København.

Carsten Michaël de Teilman Hald, født 1941. Sct. Marcus Plads 10, 1921 Frederiksberg C, cand. jur. Har tidligere skrevet: Vestjyske Adelsfolk, Varde 1966. Lokal- og kulturhistoriske samt genealogiske artikler i: Fra Ribe Amt, Personalthistorisk Tidsskrift, Mark og Montre, Krigshistorisk Tidsskrift, Medicinsk Forum m.fl.